

„Doing disability differently – we change the world!“. Przegląd dobrych praktyk na podstawie wybranych budynków publicznych w Warszawie

prof. dr hab. inż. arch.

EWA KURYŁOWICZ

Kuryłowicz & Associates
Członkini Ogólnopolskiej Rady
Dostępności przy MFiPR
ORCID: 0000-0002-8365-1209

mgr inż. arch.

HANNA MALIK-TROCHA

Wydział Dostępności, Urząd m.st. Warszawy
Politechnika Warszawska, Wydział Architektury
Doktorantka, NRAC Consultant
ORCID: 0000-0002-5591-4331

„Doing disability differently”, czyli, tłumacząc to luźno: nowe, innowacyjne połączenie niepełnej sprawności i architektury – takie hasło niosła książka Jos Boys wydana w 2014 roku [1]. Podejście do problemu jest decydujące dla sposobów jego rozwiązania. Eldridge Cleaver, działacz amerykańskich Czarnych Panter, zasłynął powiedzeniem: „Nie ma neutralności na świecie. Albo jesteś częścią rozwiązania, albo stajesz się częścią problemu” [2].

Marzec 2023 przyniósł kolejne protesty opiekunów osób niepełnosprawnych w polskim sejmie [3]. Mając nadzieję, że znajdzie się jednak rozwiązanie tego zawstydzającego problemu, niech przynajmniej przedstawiciele zawodów mający wpływ na jakość otoczenia wybudowanego, wśród nich architekci, starają się być właśnie tą częścią rozwiązania, jaka od nich zależy. Na tym polu działania w naszym kraju szczęśliwie dzieje się sporo – dzięki samorządom, dzięki wielu organizacjom, dzięki niektórym państwowym urządcom. Architekci mają już w tych działaniach dobrych partnerów, mentorów i słuchaczy. Wiadomo, że zmiany w zwyczajach najlepiej sprowokować nie potajankami, a przykładami dobrych praktyk, właściwych rozwiązań, współpracy przy podejmowaniu inicjatyw skierowanych na coraz lepsze otwieranie środowiska dla wszystkich ludzi. Nie lubimy wyrażenia „architektura bez barier”. Zamiast groźnego: „Nie deptać trawników” można powiedzieć: „Trawnik jest nasz, więc dbajmy o niego wszyscy”. Nie wchodząc w tajniki i techniki perswazji, pokazujemy, jak kształtować otoczenie, żeby było dobre dla każdego człowieka i że można do takich rozwiązań dochodzić, dzieląc się doświadczeniami i budując obraz lepszego świata. Bariery wtedy zaczynają zniknąć. A architekci staną się częścią rozwiązania.

Założenia i metody badań

Przedmiotem prezentowanych wyników badań była analiza nt. „Jak idea projektowania uniwersalnego wpływa na wybrane budynki publiczne w m.st. Warszawie?”. Celem badań była ewaluacja czynników, które decydują o tym, że projektowanie w oparciu o zasady projektowania uniwersalnego różni się od innego podejścia projektowego na przykładzie wybranych budynków publicznych. Teza badania brzmi „Wspólne działania stron procesu inwestycyjnego opierające się na 3 równoczesnych warunkach: dostępności (*accessibility*), użyteczności (*usability*) i inkluzywności (*inclusive design*) prowadzą do rozwiązań budynków otwartych, dostępnych dla wszystkich”. W badaniu wykorzystane zostały wywiady indywidualne ustrukturyzowane na podstawie metody HUMBLE autorstwa Francesca Aragalla i Jordi Montany [4], wywiady były prowadzone z projektantami, zarządcami budynków. Przeprowadzone zostały anonimowe ankiety z użytkownikami, pracownikami, badania terenowe w oparciu o metodę audytu dostępności zgodnie z Wzorcowym Opisem Dostępności [5], obserwacje oraz badania literaturowe. Dla lepszego zrozumienia zachodzących procesów tworzenia, wdrażania dostępności, zostały wybrane wyjątkowo budynki użyteczności publicznej nagrodzone za rozwiązania zapewniające

dostępność. Wśród badanych budynków znalazły się budynki użyteczności publicznej (muzea, żłobki, centrum aktywności międzypokoleniowej, uniwersyteckie, zamieszkania zbiorowego, wielorodzinne), które zostały nagrodzone w konkursie pod patronatem Prezydenta RP Lider Dostępności lub zostały nagrodzone w konkursie o nagrodę architektoniczną Prezydenta m.st. Warszawy.

W artykule opisano te, które zostały dobrze ocenione przez mieszkańców/użytkowników (4 pkt/5 pkt), są przykładami realizacji owocnej współpracy projektantów z zamawiającym, a projekt i poziom dostępności wykraczały poza przepisy oraz są przykładami uważnego zrozumienia i wstuchania się w potrzeby użytkowników (studentów, uczniów czy rodziny).

W badaniu analizowane były różne aspekty oraz parametry składające się nie tylko na projektowanie uniwersalne [6], takie jak dostępność (Konwencja o prawach osób niepełnosprawnych) (*accessibility*) [7], użyteczność (*usability*, *User Experience (UX) Design*) [8], ale również inkluzywność (*inclusive design*) [9]. Dostępność jest częścią projektowania uniwersalnego, które uwzględnia indywidualne atrybuty (wiek, płeć, rasę, pochodzenie etniczne, język, zróżnicowane cechy). W rezultacie celem projektowania uniwersalnego jest stworzenie jednego rozwiązania, dzięki któremu skorzysta jak największa liczba

użytkowników bez konieczności adaptacji. Z kolei w projektowaniu włączającym (inclusive design) istotnym elementem jest proces projektowania, włączenie i uczenie się od ludzi o różnych perspektywach, pamiętając o różnorodności czy niepełnosprawności /.../. Zaprojektowane rozwiązania wynikające z ograniczeń użytkownika, będą równie dobrze odpowiadać pozostałym użytkownikom w różnych okolicznościach.

Tło legislacyjne

Powstające organizacje zrzeszające osoby z niepełnosprawnością na przestrzeni lat wpłynęły pozytywnie na rozwój polityki, natomiast zmiany w odniesieniu do przepisów budowlanych nie są już tak dynamiczne i skuteczne, jak byśmy tego wszyscy oczekiwali. Cytując Joni Eareckson Tade [10], amerykańską działaczkę poruszającą się na wózku: „Nie wszyscy chcą rozmawiać o swojej niepełnosprawności. Jedni dobrze się do niej przystosowali, inni borykają się z problemami, jakie im ona stwarza i buntują przeciwko losowi, jaki przypadł im w udziale, choć nie zawsze chcą się do tego przyznać. Niepełnosprawność nie stwarza nowych pytań, sprawia jedynie, że pytania, jakie zadawano od wieków, stają się bardziej naglące” [10]. Jedną z niniejszych autorek pisała na temat źródła stereotypowego podejścia do użytkowników już prawie 30 lat temu, sięgając do teorii sztuki, architektury i filozofii [11]. Dynamiczny rozwój legislacji sprzyjającej otwieraniu otoczenia dla osób z niesprawnościami rozpoczął się od powstania prawa antydyskryminacyjnego w Stanach Zjednoczonych [12, 13, 14] (Rehabilitation Act (1973), Americans with Disabilities Act (1990), ADA Standards for Accessible Design). W Wielkiej Brytanii były to Disability Discrimination Act (1995) [15], Equality Act (2010) [16] oraz w Unii Europejskiej European Concept for Accessibility, Technical Manual [17]. W 2006 roku zmianę wprowadziła Konwencja o prawach osób niepełnosprawnych [18]. Wciąż zbyt ogólne wymagania w polskim prawie budowlanym [19] i warunkach technicznych [20] stały się przyczyną do tego, że wiele miast w Polsce wprowadziło zarządzenia regulujące zapewnianie dostępności: Zarządzenie Prezydenta Miasta Gdyni (2013) [21], Zarządzenie Prezydenta m.st. Warszawy (2017) [22], Zarządzenie Prezydenta Miasta Łodzi (2017) [23], Zarządzenia Prezydenta Miasta Wrocław (2019) [24], znane jako Standardy dostępności. Dodatkowo w roku 2017 pojawiły się nieobowiązkowe ministerialne Standardy dostępności [25], a w 2019 Ustawa o dostępności [26] wprowadziła minimalne wymagania dla podmiotów publicznych [26]. Mimo to z przeprowadzonego przez GUS w 2021 roku raportu o stanie zapewniania dostępności [27] wynika,

że średni wskaźnik dostępności architektonicznej wyniósł 0,43. Tym samym większość podmiotów publicznych nadal jest w dużej mierze niedostosowana do potrzeb osób ze szczególnymi potrzebami.

Jak jest w Warszawie?

Mapa drogowa ku dostępności w m.st. Warszawy rozpoczęła się od stworzenia strategii „Warszawskiego Programu Działań na rzecz Osób Niepełnosprawnych na lata 2010–2020”. Częścią programu jest misja budowania Warszawy jako miasta otwartego i dostępnego dla wszystkich [28]. Kamieniem milowym było utworzenie stanowiska pełnomocnika Prezydenta m.st. Warszawy ds. dostępności wraz z zespołem ds. dostępności [29]. W 2017 zostało wprowadzone Zarządzenie [30] wraz ze „Standardami dostępności dla m.st. Warszawy” [31]. W ramach zespołu ds. dostępności opracowano wzorcowy opis dostępności (WOD) [32] – jak wykazać dostępność obiektu i jego najbliższego otoczenia, określając tzw. ścieżkę dostępu do wszystkich podstawowych funkcji i jego otoczenia na równi ze wszystkimi, zgodnie z definicją „projektowania uniwersalnego”. Od 2017 roku pełnomocnik prowadzi monitoring pod kątem zapewniania dostępności w zakresie obiektów kubaturowych. Z przeprowadzonych przez jedną z autorek ocen dostępności budynków wynika, że dostępność i funkcjonalność oddawanych do użytku obiektów jest niższa niż aktualne potrzeby mieszkańców, głównie z braku wystarczających uregulowań prawnych w Polsce oraz niskiej świadomości, wiedzy projektantów, służb nadzoru. W 2018 r. monitoring pełnomocnika [33] wykazał wysoki stopień uwzględniania standardów dostępności, lecz w praktyce nie następowała kompleksowa weryfikacja, czy inwestycje faktycznie zapewniają dostępność na poziomie określonym standardami. W listopadzie 2019 r. m.st. Warszawa zostało nagrodzone 1. miejscem w konkursie Access City Award 2020. Nagroda oraz wprowadzona Ustawa o dostępności [34] stały się motorem do przeorganizowania zespołu ds. dostępności w 2020 [35] oraz zaktualizowania w 2022 „Standardów dostępności architektonicznej dla m.st. Warszawy” [36], wprowadzając precyzyjne i wysokie wymagania odnośnie do procedury uzgadniania i zapewnienia dostępności inwestycji miejskich na każdym etapie projektu.

Dobre praktyki legislacyjne i proceduralne

Uzgadnianie projektów, audyty, certyfikacja – systemowe działania

W zależności od kraju w Europie uzgadnianie projektów pod kątem dostępności odbywa się różnie. W Wielkiej Brytanii Building Control Authority wydaje pozwolenie pod kątem zgodności z regulacjami budowlanymi Part M Approved Documents [37], w praktyce podmioty publiczne wymagają od wykonawców

zatrudnienia Access Consultant / Access Auditor NRAC [38], co sprzyja stosowaniu dobrych praktyk (BS 8300 [39] i PAS 6463 [40]). W Irlandii od 2010 wymagane jest uzyskanie Disability Access Certificate [41], zgodności z Part M Technical Guidance Documents [42]. Z kolei od 2017 roku w m.st. Warszawie sprawdzane były wybrane projekty, a od 1 grudnia 2022 roku wprowadzono opiniowanie zgodności projektów nowych budynków ze Standardami dostępności [43] i stosowanie wzorcowego opisu dostępności.

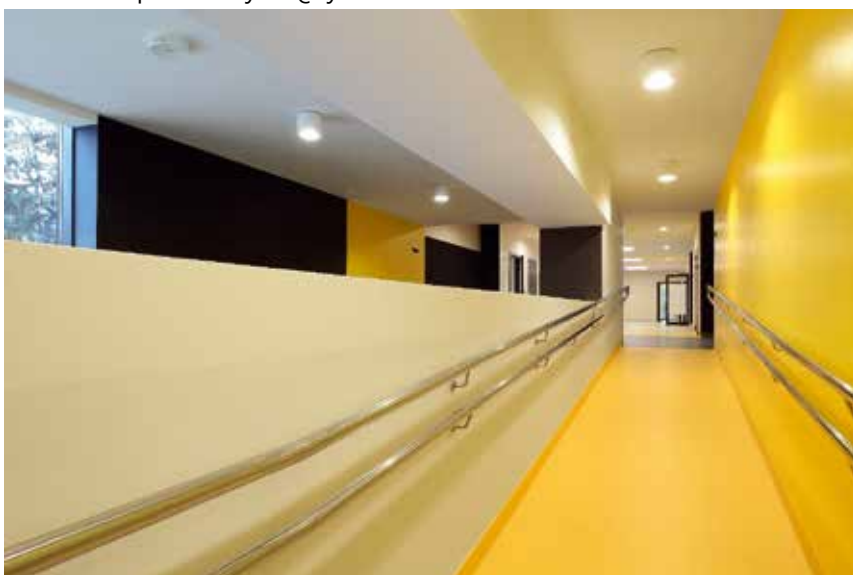
W Wielkiej Brytanii Centre of Accessible Environments dostrzegło problem wątpliwych porad udzielanych przez praktyków, którzy nie mieli niezbędnych umiejętności lub wiedzy. CAE podjęło inicjatywę założenia National Register of Access Consultants (NRAC [44]), powołanego przez Ministra Zatrudnienia i Równych Szans w grudniu 1999 roku. Członkowie NRAC są zobowiązani do uczciwego, niezależnego i obiektywnego świadczenia swoich usług, do przestrzegania kodeksu etycznego oraz posiadania ubezpieczenia OC. NRAC prowadzi rygorystyczną, dwuczłonową ocenę kandydatów zakończoną rozmową kwalifikacyjną, sprawdzając kluczowe kompetencje, takie jak unikatowe połączenie zrozumienia prawa, standardów technicznych, dobrych praktyk i potrzeb użytkowników, spełnienie zasad *inclusive design*, w tym obowiązki inwestora wynikające z Equality Act [45].

Od 2017 w m.st. Warszawa jedną z autorek przeprowadza audyty zwane z ocenami projektów, budynków pod kątem dostępności, inspirowane się początkowo metodą DAC stosowaną w Irlandii oraz normą ISO 21542 [46]. Istotną częścią procedury jest spotkanie z projektantami i zamawiającym tak, aby ograniczenia stały się wyzwaniem nie tylko w kwestii parametrów funkcjonalnych (*usability*) i standardów (*accessibility*), ale również co do włączania użytkowników (*inclusive design*) bez względu na nasze ograniczenia. Na poziomie ogólnokrajowym od 2019 działa Ośrodek Wsparcia Architektury Dostępnej, który wspiera podmioty publiczne w ocenie dokumentacji lub obiektu pod kątem dostępności. W ramach działania OWDA wykonany jest uproszczony audyt, czyli ocena pojedynczego pomieszczenia lub określonej strefy budynku, a także strategiczny audyt zarezerwowany dla podmiotów publicznych działających na skalę ogólnokrajową.

Od 2019 działa Rada Dostępności skupiająca osoby zaangażowane w proces otwierania świata dla wszystkich ludzi w Polsce. (...) Rada Dostępności to grupa ekspertów reprezentujących różne środowiska. Wśród nich są przedstawiciele administracji rządowej, przedsiębiorcy oraz eksperci ds. dostępności. Członkowie Rady Dostępności to osoby, które mają wiedzę oraz doświadczenie w zakresie dostępności, rozumieją

Fot. 1. Widok z dziedzińca na nową rozbudowaną część szkoły;
źródło: fot. Filip Domaszczyński @xy studio

Fot. 2. Widok na pochylnię wewnętrzną;
źródło: fot. Filip Domaszczyński @xy studio

Fot. 3. Widok na sale klasowe od strony rekreacyjnej;
źródło: fot. Filip Domaszczyński @xy studio.

potrzeby osób z niepełnosprawnościami i seniorów oraz znają rozwiązania, które najlepiej posłużą realizacji tych potrzeb. Wśród członków Rady są także osoby z różnymi rodzajami niepełnosprawności, które najlepiej znają bariery w naszym otoczeniu i przestrzeni publicznej. (...)” [47]. Z grona tej Rady wyłoniono w 2021 roku zespół ds. certyfikacji. Od 4 marca 2021 r. obowiązuje Rozporządzenie Ministra Finansów, Funduszy i Polityki Regionalnej w sprawie szczegółowych wymogów, jakie muszą spełniać instytucje certyfikujące dostępność. Jednym z dopuszczonych wymogów jest posiadanie kwalifikacji „Wdrażanie dostępności w organizacji” wpisanej do Zintegrowanego Systemu Kwalifikacji [48]. Działania certyfikacji systematycznie będą powiększać i wyróżniać zasób budynków, które będą „dla wszystkich otwarte”.

Dobre praktyki projektowe

Prezentowane tu przykłady to budynki publiczne, uniwersyteckie i komercyjne. Wśród nich są takie budynki jak Wydział Neofilologii Uniwersytetu Warszawskiego, Dom Fundacji Ronalda McDonalda nagrodzone w konkursie Prezydenta m.st. Warszawy za różnorodne rozwiązania zapewniające dostępność. Są również budynki istniejące, takie jak rozbudowa Szkoły Podstawowej nr 174 nagrodzona za dostępność w konkursie ogólnopolskim Lider Dostępności. Zaprojektowane przez świadomych projektantów, kierujących się wiedzą, umiejętnością oceny, uwzględniając możliwości fizyczne, percepcyjne, orientacje, rozumienie i odczuwanie przestrzeni.

Co decyduje o tym, że te budynki są dostępne i otwarte dla wszystkich? Świadomy zespół projektantów, inkluzyjny budynek, doświadczenie użytkowników i ekspertów, a może przepisy budowlane i dobre praktyki wpisujące się w zasady projektowania uniwersalnego?

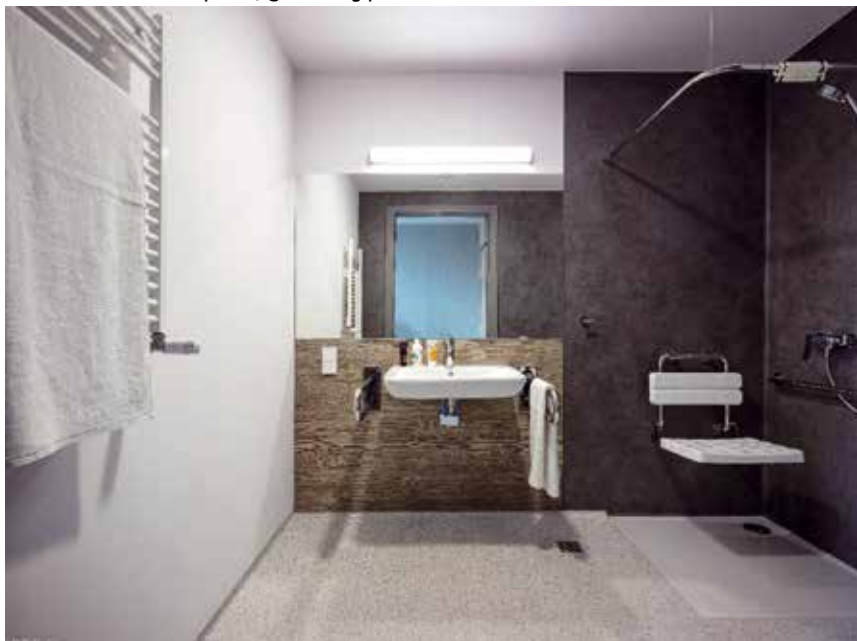
Przykłady dobrych praktyk

Rozbudowa Szkoły Podstawowej nr 174 z Oddziałami Integracyjnymi im. Tadeusza Kościuszki w Warszawie Wesołej.
Projektant: XY studio, rok 2020

Istniejący budynek szkoły został rozbudowany o nowe skrzydło, przeznaczone dla klas 4–6. Nowy budynek nagrodzony w ogólnopolskim konkursie Lider Dostępności uzupełnia infrastrukturę szkoły, odpowiadając na potrzeby oddziałów integracyjnych. Dzięki nowoczesnym, dobrze doświetlonym i wyciszonym pomieszczeniom uczniowie mają świetne warunki do nauki i bardzo dobry kontakt z otaczającą przyrodą. Mimo że istniejący budynek ma schody wewnętrzne, szkoła zapewnia na co dzień asystowanie uczniom poruszającym się na wózku, tak aby

Fot. 4. Widok na wejście do domu Fundacji Ronald McDonald; źródło: fot. Michał Teperek, @FRM.org.pl

Fot. 5. Widok na toaletę dostępną w jednym z mieszkań Fundacji Ronald McDonald; źródło: fot. Marcin Tryc @FRM.org.pl

Fot. 6. Widok na ścianę donatorów w holu głównym; źródło: fot. Paweł Augustyniak @FRM.org.pl

Pomimo niewystarczających uregulowań prawnych w Polsce udało się połączyć wspólnym wysiłkiem działania, które wykraczają poza zapewnianie dostępności.

mieli dostęp do wszystkich pomieszczeń na równi z innymi. Nowy i przestronny hol z pochylnią stwarza dobre warunki do integracji młodzieży, sala do integracji sensorycznej, toaleta dostępna uzupełniają potrzebne funkcje w budynku.

Budynek Domu fundacji Ronald McDonald na kampusie UCK WUM Projektant: AFP Architekci, rok 2021

Budynek nagrodzony w konkursie Prezydenta m.st. Warszawy w kategorii Najlepsza architektura mieszkaniowa i Nagroda Mieszkańców. Misją fundacji Domu Ronald McDonald „aby rodzina mogła być razem” [49] jest zapewnienie równego dostępu do niezbędnych funkcji w Domu, ale również w szpitalu, gdzie FRM wyposaża oddziały pediatryczne w pokoje rodzinne oraz łóżka dla rodzica przy każdym łóżku dziecięcym. Przestronne pomieszczenia mieszkalne i strefy wspólne umożliwiają elastyczne użytkowanie i uwzględniają możliwości fizyczne. Fundacja Ronald McDonald oparta program funkcjonalny na zrozumieniu potrzeb i ograniczeń użytkowników. Miejsca ustronne, pokoje są tak zaprojektowane, aby dawały komfort i wytchnienie zmęczonym mieszkańcom, są bardzo dobrze wyciszone, rolety regulują dopływ oświetlenia, w strefie pod prysznicem zamontowane są ogrzewane maty ścienne. Schody doświetlone świetlikami nawiązują do formy świetlika w szpitalu i ułatwiają odczuwanie przestrzeni. Bardzo bliska lokalizacja domu w stosunku do szpitala daje możliwość odwiedzania dziecka o każdej porze dnia i nocy, co z kolei wpływa na szybszy powrót do zdrowia i lepszą kondycję psychiczną matych pacjentów i opiekunów.

Budynek Wydziału Neofilologii i Lingwistyki Stosowanej Uniwersytetu Warszawskiego Projektant: Kuryłowicz & Associates, rok 2022, Warszawa, Powiśle, ul. Dobra 55

Budynek zaprojektowany z myślą o dobrej orientacji przestrzennej został nagrodzony w konkursie Prezydenta m.st. Warszawy za dostępność. Klarowny układ oparty na biegnącej wzdłuż obiektu promenadzie, przy której umieszczonych jest 5 dziedzińców doświetlających, rytmicznie powtarzające się schody z oznaczeniem

Fot. 7. Rzut dachu i ogrody na dziedzińcach, mat. konkursowe 2006; źródło: archiwum Kuryłowicz & Associates

Fot. 8. Widok promenady od strony ul. Dobrej, rzut parteru i kondygnacji -1, przekrój – mat. konkursowe 2006; źródło: archiwum Kuryłowicz & Associates

Fot. 9. Wnętrze promenady. Po prawej stronie pasażu światło z dziedzińca; źródło: archiwum Kuryłowicz & Associates

dotykowym i brajlem ułatwiają orientację i odczuwanie przestrzeni, a także poruszanie się osobom z niepełnosprawnością wzroku. Z myślą o samodzielności studentów, pracowników niewidomych, słabowidzących zaproponowano przekaz architektoniczny budynku jako wielozmysłowy, oparty na wrażeniach haptycznych (światło słoneczne, temperatura powietrza), węchowych (zapachy roślin w ogrodach na dziedzińcach), kinestetycznych. Zespół projektowy bazował na wynikach badania *post occupancy evaluation* (PoE), zbierając doświadczenie użytkowników po pierwszej fazie budowy. Na wyposażenie budynku składają się pętle indukcyjne, wewnątrz pomieszczeń są wykończone materiałami poprawiających akustykę.

Podsumowanie

W ciągu ostatniej dekady obserwujemy politykę rozwoju miast w oparciu o projektowanie uniwersalne. W zaprezentowanych realizacjach zauważamy, że projektowanie uniwersalne stało się ramą, dzięki której takie kryteria jak dostępność (accessibility), użyteczność (usability) i inkluzywność (inclusive design) miały szansę współgrać. Te podejścia bywają niejednoznaczne, często sprzeczne, obalające mity o niepełnosprawności, a równocześnie wskazujące na różnorodności i złożoności użytkowników, w tym osoby z niepełnosprawnościami. Pomimo niewystarczających uregulowań prawnych w Polsce, ale jednocześnie przy dużej świadomości inwestora, wiedzy projektantów, udało się potążyć wspólnym wysiłkiem działania, które wykraczają poza zapewnianie dostępności.

Wnioski z badania

Przebadani użytkownicy potwierdzili zgodność (ponad 50%), że zrealizowane budynki i ich oferty spełniają ich oczekiwania w odniesieniu do swoich celów oraz potrzeb. Udogodnienia dla wszystkich (dostępność architektoniczna, funkcjonalność) zostały natomiast w przeważającej większości podkreślone jako dobre lub wyjątkowo dobre rozwiązania (łącznie wypowiedziało się tak 80% respondentów). Realizacje są przykładami odnalezienia kompromisu pomiędzy rozwiązaniami inkluzywnymi nastawionymi na indywidualnych użytkowników, wręcz będącymi wynikiem badań PoE, a parametrami ściśle odpowiadającymi za poziom dostępności.

Jako architekci mamy tendencję do redukcji niepełnosprawności do medycznego pojęcia. Jos Boys [1] zauważa, że przepisy budowlane pojmują niepełnosprawność jako coś, czemu należy sprostać, uciekając się do normatywnych, gotowych rozwiązań. Natomiast stosując *inclusive design*, architekci przeciwstawiają się korporacyjnym kulturom projektowym,

projektują alternatywny manifest architektoniczny podążający za specyficznymi interakcjami użytkowników, ich ciałami z zaprojektowanym środowiskiem.

Bibliografia

- [1] Boys J. (2014). *Doing Disability Differently*. An alternative handbook on architecture, disability and designing for everyday life. Routledge, London and New York.
- [2] Cleaver E. (1968). Przemówienie do Klubu Adwokackiego w San Francisco, San Francisco, Kalifornia, wrzesień 1968 r. „There is no more neutrality in the world. You either have to be part of the solution, or you're going to be part of the problem.” Tłum. wt.
- [3] Wdówik P. (2023). Spotkanie Wiceministra Rodziny i Polityki Społecznej z protestującymi OZn, <https://www.polsatnews.pl/wiadomosc/2023-03-09/protest-niepelnosprawnych-w-sejmie-wiceminister-pawel-wdowik-rozmawial-z-protestujacymi/>.
- [4] Aragall F., Montana J. (2011). *Universal Design – The HUMBLE method for User-Centred Business*. Routledge.
- [5] Załącznik nr 5. Wzorcowy opis dostępności do Zarządzenia 1682/2017 Prezydenta m.st. Warszawy w sprawie tworzenia na terenie miasta stołecznego Warszawy dostępnej przestrzeni, w tym infrastruktury dla pieszych ze szczególnym uwzględnieniem osób o ograniczonej mobilności i percepcji.
- [6] Mace R. (1997). North Carolina State University, The Center for Universal Design. Definicja projektowania uniwersalnego / Universal design, <https://design.ncsu.edu/research/center-for-universal-design/>.
- [7] Definicja Dostępności / Accessibility. Konwencja o prawach osób niepełnosprawnych sporządzona w Nowym Jorku dnia 13 grudnia 2006 r., artykuł 9.
- [8] Definicja Usability / User Experience (UX) Design. ISO 9241-210, Ergonomics of human-system interaction – Part 210: Human-centered design for interactive systems.
- [9] Holmes K. (2018). *Mismatch. How Inclusion Shapes Design* (Simplicity: Design, Technology, Business, Life). MIT Press.
- [10] Tada J. E. (1987). *Friendship Unlimited*. Harold Shaw Publisher.
- [11] Kurytowicz E. (1996). *Projektowanie uniwersalne: udogodnienia otoczenia osobom niepełnosprawnym*. CEBRON. Warszawa.
- [12] Ustawa o Rehabilitacji. Rehabilitation Act (1973).
- [13] Ustawa o Amerykańskich Osobach z Niepełnosprawnościami. Americans with Disabilities Act (ADA) (1990).
- [14] Standardy ADA dot. dostępnego projektowania. ADA Standards for Accessible Design (1991).
- [15] Ustawa o dyskryminacji z powodu niepełnosprawności. Disability Discrimination Act (1995).
- [16] Ustawa o równości. Equality Act (2010).
- [17] Europejska Koncepcja Dostępności. European Concept For Accessibility (2003).
- [18] Konwencja o prawach osób niepełnosprawnych sporządzona w Nowym Jorku dnia 13 grudnia 2006 r.
- [19] Ustawa z dnia 7 lipca 1994 r. Prawo budowlane (Dz.U. z 2021, poz. 2351 z późn. zm.).
- [20] Rozporządzenie Ministra Infrastruktury z dnia 12 kwietnia 2002 r. w sprawie warunków technicznych, jakim powinny odpowiadać budynki i ich usytuowanie (Dz.U. z 2022, poz. 1225 t.j. wraz z późn. zm.).
- [21] Zarządzenie Prezydenta Miasta Gdyni nr 10740/13/VI/1 z 17 maja 2013 w sprawie wprowadzenia do stosowania Standardów Dostępności dla Miasta Gdyni.
- [22] Zarządzenie Prezydenta m. st. Warszawy nr 1682/2017 z 23 października 2017 w sprawie tworzenia na terenie miasta stołecznego Warszawy dostępnej przestrzeni, w tym infrastruktury dla pieszych ze szczególnym uwzględnieniem osób o ograniczonej mobilności i percepcji.
- [23] Zarządzenie Prezydenta Miasta Łodzi nr 7120/VII/17 z dnia 20 października 2017 w sprawie wprowadzenia Łódzkiego standardu dostępności.
- [24] Zarządzenie nr 249/19 Prezydenta Wrocławia z dnia 21 stycznia 2019 r. w sprawie stosowania Wrocławskich standardów dostępności przestrzeni miejskich.
- [25] Standardy dostępności budynków dla osób z niepełnosprawnościami, uwzględniając koncepcję uniwersalnego projektowania – poradnik. 2017.
- [26] Ustawa z dnia 19 lipca 2019 r. o zapewnieniu dostępności osobom ze szczególnymi potrzebami.
- [27] Raport o stanie zapewnienia dostępności osobom ze szczególnymi potrzebami przez podmioty publiczne w Polsce według stanu na 1 stycznia 2021 r. przygotowano m.in. w oparciu o wyniki badania zrealizowanego przez Główny Urząd Statystyczny na zlecenie Ministerstwa Funduszy i Polityki Regionalnej.
- [28] Załącznik do uchwały nr LXXXIX/2644/2010 Rady m.st. Warszawy z dnia 9 września 2010 r. Warszawa Program Działań na Rzecz Osób Niepełnosprawnych na lata 2010–2020.
- [29] Zarządzenie nr 912/2016 Prezydenta m.st. Warszawy w sprawie utworzenia stanowiska Pełnomocnika Prezydenta m.st. Warszawy ds. dostępności z dnia 23 czerwca 2016 r.
- [30] Zarządzenie nr 1682/2017 (z terminem obowiązywania od

dnia 22 listopada 2017 r.) w sprawie tworzenia na terenie miasta stołecznego Warszawy dostępnej przestrzeni, w tym infrastruktury dla pieszych ze szczególnym uwzględnieniem osób o ograniczonej mobilności i percepcji.

- [31] Załącznik nr 1 do Zarządzenia nr 1682/2017 Standardy dostępności dla m.st. Warszawy.
- [32] Załącznik nr 5. Wzorcowy opis dostępności do Zarządzenia 1682/2017 Prezydenta m.st. Warszawy w sprawie tworzenia na terenie miasta stołecznego Warszawy dostępnej przestrzeni, w tym infrastruktury dla pieszych ze szczególnym uwzględnieniem osób o ograniczonej mobilności i percepcji.
- [33] Sprawozdanie z realizacji działań Pełnomocnika Prezydenta m.st. Warszawy ds. dostępności za rok 2017.
- [34] Ustawa z dnia 19 lipca 2019 r. o zapewnieniu dostępności osobom ze szczególnymi potrzebami.
- [35] Zarządzenie nr 1172/2020 Prezydenta m.st. Warszawy z 24 września 2020 r. w sprawie utworzenia stanowiska Pełnomocnika Prezydenta m.st. Warszawy do spraw dostępności oraz wyznaczenia koordynatorów do spraw dostępności.
- [36] Standardy dostępności architektonicznej dla m.st. Warszawy. Załącznik 1 do Zarządzenia nr 1783/2022 z 1 grudnia 2022, zmieniające zarządzenie w sprawie tworzenia na terenie miasta stołecznego Warszawy dostępnej przestrzeni, w tym infrastruktury dla pieszych ze szczególnym uwzględnieniem osób o ograniczonej mobilności i percepcji.
- [37] Access to and use of buildings: Approved Document M. Volume 2: buildings other than dwellings. Building regulation in England to ensure that people are able to access and use buildings and their facilities. 2015.
- [38] NRAC National Register of Access Consultants.
- [39] British Standards 8300-2:2018. Design of an accessible and inclusive built environment – Buildings. Code of practice. The British Standards Institution 2018.
- [40] PAS 6463:2022 Design for the mind — Neurodiversity and the built environment — Guide, The British Standards Institution 2022.
- [41] Disability Access Certificate – a certificate of compliance with respect to requirements under Part M of the Second Schedule of the Building Regulations.
- [42] Building Regulations from Department of Housing, Local Government and Heritage. Part M – Access and Use. 2022.
- [43] Załącznik nr 6 do Zarządzenia Nr 1682/2017 Prezydenta m. st. Warszawy z dnia 23 października 2017 r. Wniosek o opinię zgodności z załącznikiem nr 1 do zarządzenia „Standardy dostępności architektonicznej dla miasta stołecznego Warszawy”.
- [44] NRAC Code of Practice for Consultant and Auditor NRAC Members (2017), https://www.nrac.org.uk/uploads/files/NRAC_Members_Code_of_Practice_-_January_2017_1.pdf.
- [45] NRAC Information & Applications, https://www.nrac.org.uk/uploads/files/NRAC_Info_-_Application_Pack_August_2022.pdf.
- [46] ISO 21542:2021 Building construction — Accessibility and usability of the built environment.
- [47] <https://www.gov.pl/web/fundusze-regiony/rada-dostepnosci-w-nowym-kladzie>.
- [48] Ogłoszenie o naborze podmiotów ubiegających się o status podmiotów dokonujących certyfikacji dostępności. Minister Finansów, Funduszy i Polityki Regionalnej. 2021, https://www.funduszeuropejskie.gov.pl/media/103866/Zal_1_do_ogloszenia_wzor_wniosku.pdf
- [49] Misja Fundacji Ronalda McDonalda, <https://www.frm.org.pl/pl/kim-jestesmy/misja>.

DOI: 10.5604/01.3001.0053.7202

PRAWIDŁOWY SPOSÓB CYTOWANIA
Kurytowicz Ewa, Malik-Trocha Hanna, 2023, „Doing disability differently – we change the world!”. Przegląd dobrych praktyk na podstawie wybranych budynków publicznych w Warszawie, „Builder” 7 (312). DOI: 10.5604/01.3001.0053.7202

Streszczenie: W ciągu ostatniej dekady obserwujemy politykę rozwoju miast opartą na projektowaniu uniwersalnym. Zmiany w odniesieniu do przepisów budowlanych nie są już tak dynamiczne i skuteczne, jak byśmy tego wszyscy oczekiwali. Co do zasady na projektowanie uniwersalne składają się: dostępność (*accessibility*), użyteczność (*usability*) i inkluzowość (*inclusive design*). Takie podejście bywa niejednoznaczne, często sprzeczne, obalające mity o niepełnosprawności, a równocześnie wskazujące na różnorodności i złożoności osób z niepełnosprawnościami. Jako

architekci mamy tendencję do redukcji niepełnosprawności do medycznego pojęcia. „Doing disability differently”, czyli tłumacząc to luźno: nowe, innowacyjne połączenie niepełnej sprawności i architektury – takie hasło niosta książka Jos Boys wydana w 2014 roku [1]. Jos Boys zauważa, że przepisy budowlane pojmują niepełnosprawność jako coś, czemu należy sprostać, uciekając się do normatywnych, gotowych rozwiązań. Podejście do problemu jest decydujące dla sposobów jego rozwiązania. Eldridge Cleaver, działacz amerykańskich Czarnych Panter, zastąpił powiedzeniem: „Nie ma neutralności na świecie. Albo jesteś częścią rozwiązania, albo stajesz się częścią problemu” [2]. Prezentowane w artykule przykłady to budynki publiczne, uniwersyteckie i komercyjne nagrodzone w konkursach architektonicznych za dostępność. Zaprojektowane przez świadomych projektantów, kierujących się wiedzą, umiejętnością oceny, uwzględniając możliwości fizyczne, percepcyjne, orientacje, rozumienie i odczuwanie przestrzeni.

Słowa kluczowe: dostępność, projektowanie włączające, standardy dostępności

Abstract: „DOING DISABILITY DIFFERENTLY – WE CHANGE THE WORLD!“. REVIEW OF GOOD PRACTICES BASED ON SELECTED PUBLIC BUILDINGS IN WARSAW. Over the last decade, we have observed a policy of urban development based on universal design. As a rule, universal design consists of: accessibility, usability and inclusive design. Such an approach is sometimes ambiguous, often contradictory, dispelling myths about disability, and at the same time pointing to the diversity and complexity of people with disabilities. As architects, we tend to reduce disability to a medical term. “Doing disability differently” or, to loosely translate it: a new, innovative combination of disability and architecture – this was the motto of Jos Boys’ book published in 2014 [1]. Jos Boys notes that building codes understand disability as something to be met by resorting to prescriptive, off-the-shelf solutions. The approach to the problem is decisive for the ways to solve it. Eldridge Cleaver, an American Black Panther activist, famously said: “There is no neutrality in the world. Either you are part of the solution or you become part of the problem” [2]. The examples presented in the article are public, university and commercial buildings, awarded in architectural competitions for accessibility. Designed by conscious designers, guided by knowledge, the ability to assess, taking into account physical and perceptual capabilities, orientation, understanding and feeling space. What does it actually make these buildings accessible and open to everyone?

Keywords: accessibility, inclusive design, accessibility standards